

VALDYMAS IR VALDYMO GYNIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS CIVILINIAME KODEKSE

Doc. dr. Vytautas Pakalniškis

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT–08303 Vilnius
Telefonas 271 45 87
Elektroninis paštas vypaka@ltu.lt

Pateikta 2004 m. gegužės 17 d.

Parengta spausdinti 2004 m. liepos 7 d.

Pagrindinės sąvokos: valdymas, nuosavybės teisė.

S a n t r a u k a

Straipsnyje nagrinėjami valdymo instituto paskirtis ir tikslai, valdymo, kaip subjektinės teisės, turinys ir jo įgyvendinimo probleminiai klausimai. Remiantis Lietuvos Respublikos naujųjų Civilinio ir Civilinio proceso kodeksų nuostatų analize ir lyginant su Romos private bei Vakarų Europos šalių civiline teise, bandoma atskleisti valdymo gynimo teisinę prigimtį, valdymo gynimo priemonių sistemą.

I ž a n g a

Valdymo institutas susiformavo senovės Romoje, o vėliau recepcijos būdu įsitvirtino ir išliko iki šių dienų beveik visų Europos šalių teisinėse sistemose. Tačiau Lietuvos civilinei teisei, kol Lietuva buvo TSRS okupuota, nei daiktinė teisė, nei valdymas nebuvo žinomi. 2001 m. liepos 1 dieną įsigaliojo naujasis Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (*toliau – LR CK*) ir šis institutas buvo įdiegtas ir mūsų valstybėje. Tačiau per daugelį metų Lietuvos teisinė sistema, teisininkai, teisės mokslas ir teisės studijų programos prisitaikė prie „apkarpytos“ socialistinės civilinės teisės požiūrio į valdymą tik kaip nuosavybės teisės turinio elementą. Todėl įgyvendinant naująjį LR CK, pirmiausia kyla poreikis suvokti tiek daiktinės teisės kaip civilinės teisės pošakės, tiek jos sudėtinės dalies – valdymo paskirtį ir reikšmę civilinės teisės sandarai apskritai. Keliama hipotezė, kad valdymo terminas turi keletą prasmų – pagal savo turinį gali būti: a) asmeninė subjektinė teisė, kaip konstitucinio teisinio santykio elementas; b) civilinė daiktinė subjektinė teisė ir c) civilinė prievolinė subjektinė teisė. Todėl ir jo instituto paskirtis turėtų būti nevienareikšmė. Siekiant įvertinti šias hipotezes, straipsnyje bus atskleista valdymo instituto raida, įvertinta šio instituto teisinės prigimties ir tikslų genezė. Atsakymai į šiuos klausimus gali būti reikšmingi aiškinant galiojančias teisės normas, atskleidžiant jų taikymo prielaidas ir sąlygas. Šio tyrimo pagrindu bus pateikta valdymo formų ir valdymo gynimo teisinių būdų klasifikacija. Dėl straipsnio apimties nebus išsamiai nagrinėjamos LR CK normų, reglamentuojančių valdymą ir jo gynimą, taikymo praktikoje problemos.

Valdymo instituto atkūrimo Lietuvos civilinėje teisėje istorinis kontekstas

Socialistinis laikmetis buvo ypač nepalankus civilinės teisės plėtotei, nes to meto teisinės ideologijos uždavinys buvo panaikinti arba iš esmės apriboti laisvos rinkos dėsnių veikimą. Todėl buvo siaurinama civilinės teisės taikymo sritis, perkeliant turtinių santykių reglamentavimą į viešosios teisės sritį. Trumpiau kalbant, buvo siekiama sunaikinti prielaidas privatei nuosavybei egzistuoti. Daiktinė teisė nuo seno buvo laikoma civilinių teisinių santykių sistemos funkcionavimo pamatu. Savo ruožtu valdymo teisė buvo visos daiktinės teisės pamatas – valdymo gynimas buvo naudojamas asmens nuosavybės ir kitų daiktinių teisių provizorinio gynimo tikslais, t. y. kai ginamas faktinis valdymas, nesiaiškinant valdymo teisinių pagrindų. Be to, sąžiningas valdymas galėjo būti pagrindas įgyti nuosavybės teisę, kai valdytojas neturėjo nuosavybės teisės į valdomą daiktą. Todėl TSRS įstatymų leidyba, vykdydama savo ideologinę užduotį, pirmiausia apskritai sugriovė daiktinę teisę kaip teisinį institutą, palikdama tik kai kuriuos jo fragmentus, pritaikytus socialistinės (visuomeninės) nuosavybės santykių teisiniam reglamentavimui. Dėl to daiktinė teisė išnyko ir iš teisinės praktikos, ir iš studijų bei mokslinių tyrimų.

Be abejo, daiktinės teisės instituto nunykimu mūsų krašte priešasčių negalima sieti vien tik su socialistinės ideologijos paplitimu ir jos įtaka įstatymų leidybai. XX amžiaus pradžioje susiformavo objektyvios prielaidos nuosavybės ir daiktinės teisės doktrinos paradigmų kaitai. Modernėjančioje civilinėje apyvartoje atsirado poreikis sukurti naujus teisinius–finansinius instrumentus, kurie užtikrintų galimybę disponuoti ne tik daiktais, bet ir reikalavimo teisėmis [Žr.: plačiau – 9]. Tačiau konservatyvus požiūris į daiktinės ir prievolių teisių atribojimą trukdė tai daryti. Pavyzdžiui, teisiškai buvo įtvirtinta nuostata, kad pirkimo–pardavimo sutarties dalykas gali būti tik individualiai apibrėžtas materialus daiktas. Todėl buvo suabejota apskritai civilinių teisinių santykių skirstymo į daiktinius ir prievoliinius pagrįstumu [Žr.: plačiau – 12]. Ilgainiui Vakarų Europoje teisės doktrina ir įstatymų leidyba prisitaikė prie naujų apyvartos sąlygų, išplėsdama civilinių teisių ir kartu nuosavybės teisės objektų sąrašą, tačiau neprarasdama ir to, kas per šimtmečius buvo sukurta reglamentuojant santykius dėl daiktų ir ypač jų valdymo gynimo.

Lietuvos mokslininkai buvo integruoti į TSRS mokslo sistemą, dirbo gana izoliuotai nuo kito pasaulio, todėl daiktinės ir nuosavybės teisės doktrinos paradigmų kaita neatsispindėjo jų darbuose. Dėl to beveik 60 metų Lietuvoje teisininkai valdymą suvokė siaurai – tik kaip vieną nuosavybės teisės turinio sudedamąją dalį. Romėnų teisės valdymo institutas, kuris buvo studijuojamas Romos privatinės teisės kurse, atrodė kaip gilios senovės reiškinys ir šiuolaikinėje teisinėje aplinkoje praradęs savo aktualumą. Lietuvos teisinėje literatūroje per pastaruosius 60 metų šis klausimas taip pat nebuvo nagrinėjamas. Taigi galiausiai susiformavo tokia teisinė aplinka, kurioje apskritai išnyko poreikis turėti valdymo institutą. Be abejo, tai padarė daug žalos privatinų teisinių santykių plėtrai. Civilinės teisės sistema, kuri nėra pastatyta ant išplėtos daiktinių teisių sistemos pamato, yra primityvi [13, p. 272], nesugebanti visavertiškai atlikti savo funkcijos – užtikrinti tinkamą civilinės apyvartos santykių sunorminimą ir žmogaus teisių bei laisvių apsaugą. Žinoma, socialistiniame laikmetyje tai nebuvo svarbūs dalykai, todėl teismų praktika „išmoko“ spręsti turtinius ginčus nenaudodama valdymo instituto. To meto teisės mokslas taip pat susitaikė su tokia situacija, o kai kurie mokslininkai net rado argumentų paaiškinti, kodėl socialistinei teisei nereikia nei valdymo, nei įgyjamosios senaties institutų. Tačiau buvo viena reali problema, kuri neleido palikti šį klausimą visiškoje užmarštyje – buvo neatsakyta į klausimą, kaip ginama nuosavybės teisė į turta, kuriam išieškoti yra pasibaigęs ieškinio senaties terminas? Koks to turto valdytojo teisinis statusas? Ar gali jis tapti to turto savininku? Ar gali apginti savo valdymą nuo pažeidėjų? Kai tokia situacija susidarydavo tarp socialistinių organizacijų (ūkio subjektų), šis klausimas būdavo sprendžiamas poįstatyminiais aktais. Tai nebuvo sudėtinga, nes abi teisinio santykio šalys buvo ne savininkai, o tik valstybės turto operatyvieji valdytojai. Tad valstybė būdama ir to turto savininkė, ir politinės valdžios turėtoja, galėjo priimti bet kokią nurodymą

dėl tokio turto likimo. Pavyzdžiui, buvo nustatyta valstybės turto neribota vindikacija, t. y. valstybės turto išieškojimui iš svetimo neteisėto valdymo nebuvo taikoma ieškinio senatis, o neišieškotas lėšas perimdavo valstybės išdas. Tačiau taip negalima buvo pasielgti, kai turtas priklausė žmogui arba nevalstybinei organizacijai. Įstatymų leidyba, negalėdama priimti vienintelio įmanomo šios problemos sprendimo būdo – įgyjamosios senaties įteisinimo, civiliniuose įstatymuose paliko teisinę spragą, nes įgyjamoji senatis aiškiai prieštaravo socialistinės ideologijos principams [7, p. 138]. Minėtos problemos išliko, todėl jos periodiškai buvo nagrinėjamos Rusijos mokslininkų darbuose, buvo rašomos net disertacijos [4]. To laikmečio mokslinė diskusija nušviesta S. Vilniaskio 1960 m. publikuotame straipsnyje [Žr.: plačiau – 1]. 1960-ieji tokiai diskusijai buvo palankūs, nes buvo atnaujinami TSRS civiliniai įstatymai ir ta proga mokslininkai turėjo galimybę teikti savo pasiūlymus įstatymų leidėjams. Tačiau S. Vilniaskio, J. Tolstojaus ir kitų mokslininkų pastangos įrodyti būtinybę atkurti įgyjamosios senaties institutą buvo bevaisės. Naujieji TSRS civiliniai įstatymai ne tik neužpildė akivaizdžių spragų, bet panaikino ir tas ankstesnio RTSFR civilinio kodekso (1922 m.) normas, kurios iš dalies pripažino įgyjamąją senatį¹ [13, p. 248].

Pirmą kartą apie valdymo institutą ir įgyjamąją senatį Lietuvoje prabilta tik atgavus nepriklausomybę [Žr.: plačiau – 2]. Lietuvoje atkūrus visavertį nuosavybės teisės institutą, atsirado realus poreikis sukurti ir daiktinės teisės institutą, jungiantį civilinės teisės normas, reglamentuojančias ne tik nuosavybės, bet ir kitus absoliutinius santykius, sukuriančius daiktines teises, įskaitant ir valdymo teisę.

Vakarų Europos šalių civilinės teisės sistemose daiktinė teisė susiformavo veikiamą Romos privatinės teisės kaip daiktinių teisių sistema, kurios esminis elementas yra nuosavybės teisė, kaip plačiausio turinio daiktinė teisė². Tačiau Lietuvoje visas daiktines teises apimantis daiktinės teisės institutas susiformavo ne iš karto. Pirmiausia dar iki naujo LR CK priėmimo buvo įteisinta privatinė nuosavybė, patikėjimo teisė, servitutas ir hipoteka³. Valdymas kartu su užstatymo teise, ilgalaikė nuoma ir svetnauda (uzufuktas) atsirado tik naujajame LR CK.

Valdymas Romos teisėje ir kai kurie jos recepcijos aspektai

Šiuolaikinėje teisės doktrinoje, kai kalbama apie civilinę teisinę gynybą, galvoje turimas subjektinių teisių gynimas. Todėl ir valdymo gynimas dažniausiai suvokiamas tik kaip civilinės subjektinės teisės gynimas. Tačiau valdymo gynimo instituto istorinis kontekstas ir šios gynybos realizavimo teisinis aparatas verčia suabejoti, ar tai nėra pernelyg supaprastintas požiūris į valdymą ir valdymo gynimą, kyla abejonių, ar mums visiškai aiškus ir paties valdymo termino turinys.

Vienas iš civilinės teisės uždavinių visais laikais buvo ir iki šiol išliko įteisinti turtinių vertybių, pirmiausia daiktų, paskirstymą tarp visuomenės narių. Tokio paskirstymo teisinė priemonė yra daiktinių teisių suteikimas konkrečioms visuomenės nariams [10, p. 323]. Istoriskai ilgą laiką svarbiausia ir reikšmingiausia buvo valdymas ir valdymo teisė (kaip daiktinė

¹ RTSFR civilinis kodeksas Lietuvoje galiojo iki 1964 m. Šio kodekso 183 str. savininku pripažino sąžiningą turto įgijėją, kuris įgijo turtą pagal pirkimo–pardavimo sutartį iš asmens, neturėjusio teisės disponuoti šiuo turto, jeigu ankstesnis turto savininkas negalėjo pagal vindikacinį ieškinį tokio turto išreikalauti.

² Kitos daiktinės teisės yra siauresnio turinio ir gali būti arba pagrindas nuosavybės teisei įgyti – daikto **valdymas**, arba išvestinės iš nuosavybės teisės – patikėjimo teisė, servitutas, svetnauda, ilgalaikė nuoma, hipoteka, daikto sulaikymas.

³ Servituto teisė ribotai (tik teisė naudotis svetimu žemės sklypu) buvo pradėta taikyti remiantis 1992 m. lapkričio 16 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu „Dėl privačios žemės (miško) sklypų perleidimo, įkeitimo ir nuomos tvarkos bei sąlygų“. Vėliau ši servituto rūšis buvo įteisinta Lietuvos Respublikos žemės įstatymu (1994 04 26). Hipotekos teisei taikyti pagrindus pradėta kurti 1992 m. spalio 6 d. priimtu lpotekos įstatymu. Tačiau šis įstatymas realiai nebuvo taikomas. Tik 1997 m. priėmus naują Hipotekos įstatymą bei kilnojamojo turto įkeitimo įstatymą, pradėta naudoti hipoteką kaip efektyvią skolinių įsipareigojimų užtikrinimo priemonę. Kitų daiktinių teisių įgyjimas ir įgyvendinimas iki naujojo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nebuvo reglamentuotas.

teisė), nes tik valdydamas daiktą jo valdytojas gali panaudoti daikto vartojamąsias savybes ir tenkinti savo poreikius¹. Tačiau valdymo sąvoka Romos teisėje buvo daugiaprasmė – pirmiausia ji galėjo reikšti ir faktinį valdytojo fizinį ryšį su daiktu, ir tą ryšį pateisinantį teisinį pagrindą (valdytojo teisę), kuris dar vadintas valdymo teisiniu titulu. Svarbus Romos teisės bruožas buvo tai, kad ji gynė ne tik valdymo teisę, bet ir faktinį žmogaus ryšį su daiktu, t. y. nepaisant teisės valdyti buvimo arba tokios teisės neturėjimo. Toks dualistinis valdymo suvokimas lėmė valdymo teisinio reglamentavimo ir valdymo doktrinos senovės Romoje esmę, kurią vėliau perėmė ir išstobulino Vakarų Europos civilinė teisė. Apie esminę Romos teisės įtaką šiuolaikinei Vakarų Europos teisei² liudija tai, kad visos naujų laikų civilinės teisės sistemos valdymo gynimo procese neleidžia atsakovui remtis savo valdymo titulu [8, p. 97]. Tai reiškia, kad ir šiais laikais valdymo faktas ginamas atskirai nuo valdymo teisės.

Tačiau šiuolaikinių ekonominių santykių ir ekonominės apyvartos skirtumai, lyginant su senovės Roma, yra akivaizdūs. Tad ir šiuolaikinės civilinės teisės valdymo instituto turinys, žinoma, atitinkamai yra pakitęs. Valdymo instituto normoms suvokti iki šiol išliko reikšmingas senovės Romos teisėje nustatytas valdymo kaip fakto ir valdymo teisės skirtumas.

Romos teisėje valdymo, valdytojų rūšių ir juos apibūdinančių terminų įvairovė buvo didesnė nei dabar, todėl siekiant suvokti dabartinius teisinius terminus ir sąvokas, reikia įvertinti Romos teisės terminijos pasikeitimo ir išnykimo sąlygas bei jų transformavimosi į šiuolaikinės teisės terminiją aplinkybes. Straipsnio apimtis neleidžia gilintis į visas Romos valdymo instituto subtilybes, todėl paanalizuosime tik kai kuriuos aspektus, kurie, mūsų nuomone, buvo reikšmingi kuriant LR CK normas.

Romos teisė netapatino valdymo fakto ir valdymo teisės. Tačiau valdymo faktas buvo teisiškai reikšmingas, nes jo niekas negalėjo savavališkai nutraukti arba kaip kitaip pažeisti. Todėl ir Romos teisės tyrinėtojai (I. Pokrovskis ir kiti) valdymą laikė ne civiline subjektyvia teise, o faktu, t. y. faktiniu daikto turėjimu. Valdymas – tai subjekto faktinis ryšys su daiktu – daikto turėjimas, o valdymo teisė – tai tam tikro juridinio fakto pagrindu atsiradusi civilinė subjektyvia teisė valdyti daiktą. Ši teisė galėjo būti kitos subjektyvios teisės – nuosavybės turinio sudedamoji dalis arba savarankiška subjektyvia teisė. Valdymas kaip savarankiška subjektyvia teisė susiformuoja tada, kai savininkas pagal nuomos, panaudos arba kitas sutartis daiktą perduoda kitiems asmenims, kurie irgi tampa daikto valdytojais.

Kadangi Romos teisė pripažino teisiškai reikšminga ne tik valdymo teisę, bet ir valdymo faktą, susiformavo atskiri valdymo fakto ir valdymo teisės gynimo būdai. Jeigu kildavo ginčas dėl valdymo teisės, tai pažeista valdymo teisė (kaip nuosavybės teisės sudedamoji dalis) buvo ginama nukentėjusiajam pareiškus vindikacinį ieškinį, kurio esmė yra reikalavimas išreikalauti daiktą iš svetimo neteisėto valdymo ir grąžinti jį teisėtam valdytojui. Šiuo atveju ginčijama faktinio valdytojo teisė valdyti daiktą. Ieškovas, įrodinėdamas, kad faktinis valdytojas neturi teisės valdyti daikto, turi įrodyti savo teises į šį daiktą. Tačiau ginčo dėl teisės procesas ir dabar, ir senovės Romoje buvo ilgas. Kol nagrinėjamas ginčas dėl teisės, daikto valdymą praradęs asmuo negalėdavo naudotis tuo daiktu, sutrikdavo nusistovėjusi gyvenimo tėkmė. Todėl praktiškieji romėnai greta valdymo teisės gynimo (*vindikacinio ieškinių*) sugalvojo operatyvesnį ir efektyvesnį pažeistų teisių atkūrimo būdą – valdymo fakto gynimą, kuris Romos teisėje buvo vadinamas tiesiog valdymo (*posesoriniu*) gynimu.

Valdymo gynimo institutas Romoje susiformavo kaip pretorių teisės institutas, taikant pretoriaus interdiktus, t. y. pretoriaus potvarkius. Pretorius, naudodamasis savo valdžia (*im-*

¹ Šiuolaikinės civilinės apyvartos poreikiai lėmė tokių daiktinių teisių įgyvendinimo finansinių-teisinių mechanizmų atsiradimą, kurie suteikia galimybę gauti naudą ir nevaldant daikto. Dar XX amžiaus pradžioje mokslininkai atkreipė dėmesį į tai, kad nyksta ribos tarp prievolių teisės ir daiktinės teisės. Civilinės apyvartos tikslais daikto statusą reikėjo suteikti ir reikalavimo teisėms (prievolių elementui) [Žr.: plačiau – 9], todėl kai kurie mokslininkai darė pernelyg kategorišką išvadą, kad civilinių teisių santykių skirstymas į daiktinius ir prievoliinius yra anachronizmas [12, p. 273–306].

² Anglų ir amerikiečių privatinės teisės sistemoje valdymui ginti nenaudojamas posesorinis ieškinys. Valdymas ginamas deliktinės teisės priemonėmis. Apie tai plačiau žr.: A. B. Коновалов. Владение и владельческая защита в гражданском праве. – Санкт–Петербург: Юридический Центр Пресс, 2002. С. 107–116.

perium), turėjo teisę įpareigoti asmenį nedelsiant nutraukti veiksmus, kuriais šis pažeidė arba kėsinosi pažeisti kito asmens turtines teises. Kitaip nei vindikacinio ieškinio, kuris buvo naudojamas daiktui išreikalauti iš svetimo neteisėto valdymo, pretorius savo interdiktai gynė ne tik valdytoją, praradusį faktinį valdymą, bet gynė ir nuo kėsಿನimosi į valdymo pažeidimą. Todėl valdymui ginti buvo naudojami du interdiktai – *retinendae possessionis* (valdymo išsaugojimo) ir *recuperandae possessionis* (valdymo atkūrimo). Bet kurio interdikto taikymo atveju valdytojo ir pažeidėjo ginčas dėl valdymo fakto negalėjo peraugti į ginčą dėl valdymo teisės, t. y. atsakovas savo pozicijos negalėjo grįsti savo teise į ginčijamą daiktą. Valdymui ginti nebuvo svarbu nei daikto valdymo teisinis pagrindas – teisinis titulas (*jus possidendi*), nei to daikto įsigijimo būdas (*causa possessionis*). Tam, kad būtų patenkinamas posesorinis reikalavimas, pakako įrodyti du faktus: kad valdymo gynimo reikalaujantis subjektas tą daiktą iš tikrųjų valdė ir kad atsakovas šį valdymą pažeidė (daiktą atimdamas arba kitaip trukdydamas jį valdyti ir juo naudotis). Esant tokioms supaprastintoms reikalavimo patenkinimo sąlygoms, galėjo susidaryti tokia situacija, kai faktinis daikto valdytojas buvo ginamas nuo šio daikto tikrojo savininko pretenzijų atsiimti daiktą iš kito asmens, neteisėtai valdančio jį, arba iš savininko galėjo būti paimtas daiktas ir perduotas faktiniam valdytojui, jei daikto savininkas iš pastarojo daiktą buvo savavališkai paėmęs. Todėl patenkinus posesorinį reikalavimą ir atkūrus pažeistą valdymą (gražinus daiktą buvusiam valdytojui arba pašalinus trukdymus daiktą valdyti), asmuo, kuriam buvo pritaikytos posesorinės gynybos sankcijos, turėjo galimybę pareikšti ieškinį dėl teisės į daiktą (*actio petitoria*) ir ginti savo teises (į kurias nebuvo atsižvelgta posesorinės gynybos procese) petitoriniame (ieškinio teisenos) procese. Todėl faktinis valdymas (*possessio*) nebuvo priskiriamas prie civilinių daiktinių teisių, o valdymo gynimas nebuvo laikomas teisės gynimu [10, p. 352].

Romos pretorių teisė laipsniškai suformavo valdymo gynimo pagrindus ir valdymo gynimo doktriną. Šios doktrinos esmę sudarė valdymo ir valdytojų klasifikacija, kuria remiantis buvo diferencijuojamos posesorinio gynimo taikymo ir nuosavybės teisės įgijimo valdymo senaties pagrindu sąlygos. Viena svarbiausiųjų klasifikacijų buvo faktinio valdymo skirstymas į valdymą (*possessio*) ir turėjimą (*detentio*). Faktinis daikto turėjimas nebuvo laikomas valdymu, jei daikto faktinis valdymas nebuvo susietas su turėtojo valia valdyti daiktą kaip savą (pvz., sėdėjimas svečiuose ant kėdės arba išnuomoto daikto valdymas nereiškė tų daiktų valdymo). Toks faktinis valdymas buvo vadinamas turėjimu (*detentio*), o asmuo, faktiškai valdantis daiktą – daikto turėtoju (*detentor*). Valdytojo ir turėtojo skirtumas buvo paryškintas jų valinio ryšio su daikto skirtumais. Valdytojas daiktą valdė kaip savo, todėl toks daikto turėjimas buvo vadinamas „*valdymu sau*“, o turėtojas daiktą turėdamas žinojo, kad valdo svetimą daiktą, todėl toks faktinis valdymas buvo vadinamas „*valdymu kitam*“. Pagal šios kriterijus prie valdytojų kategorijos galėjo būti priskirti tik patys daikto savininkai, sąžiningi bešeimininkio daikto valdytojai ir sąžiningi daikto įgijėjai pagal sandorius iš asmenų, kurie neturėjo teisės disponuoti šiuo daiktu. Prie turėtojų (*detentorių*) kategorijos buvo priskiriami daikto nuomininkai, saugotojai ir kiti tituliniai valdytojai, kurie valdymo teisę buvo įgiję pagal sandorius iš daikto savininko arba jo įgalioto asmens, t. y. kurie valdė „ne sau“, o „kitam“. Tokie asmenys neturėjo nei teisės į posesorinį gynimą, nei teisės įgyti nuosavybės teisės į valdomą daiktą įgyjamąja senatimi. Taigi valdymas, kuris galėjo būti pretoriaus ginamas nuo pažeidimų, privalėjo turėti du elementus: 1) faktinį ryšį su daiktu (*corpus possessionis*) ir 2) valinį ryšį su daiktu (*animus possidendi*), t. y. valią valdyti (*valdžią daikto atžvilgiu*) kaip savo.

Nėra vienareikšmio atsakymo, kodėl Romos teisėje susiformavo nuostata, kad galima ginti faktinį valdymą, nekreipiant dėmesio į valdymo teisę. Šis klausimas ypač aktualus buvo XIX amžiuje, kai veikiama Romos teisės formavosi Vakarų Europos šiuolaikinė civilinė teisė ir jos taikymo praktika. Valdymo gynimo instituto raidai Vakarų Europoje didelės reikšmės turėjo F. K. Savinji, R. Jeringo, J. Pokrovskio ir kitų mokslininkų šio instituto studijos ir išvados. F. K. Savinji nuomone, *possessio* gynimas atsirado iš *possessiones agri occupatori*, siekiant sukurti teisinį pagrindą nuosavybei įgyti, o pagal R. Jeringą – *possessio* gynimas yra laikina

valdymo apsauga, kol nagrinėjamas ginčas dėl nuosavybės teisės. Mūsų nuomone, labiausiai įtikinama yra I. Pokrovskio nuomonė, kuris manė, kad posesorinį gynimą senovės Romoje pretorius naudojo kaip visuomeninės tvarkos ir santarvės įgyvendinimo priemonę. Tokią išvadą I. Pokrovskis padarė remdamasis pretoriaus funkcijų pobūdžiu. Pretorius Romoje užtikrinamas valdymo gynimą veikė kaip viešosios teisės subjektas, ir taip įsikišdamas į privačius santykius vykdė policinę funkciją – užtikrino viešąją tvarką ir rimtį. Todėl visai suprantama, kad vykdydamas šią funkciją pretorius prioritetine tvarka gynė faktinį daikto valdymą nuo kitų asmenų savivalės, remdamasis valdymo sąžiningumo ir teisėtumo prezumpcija, o ginčą dėl teisės palikdamas petitoriniam procesui. Tai buvo labai praktiška, ginčų sprendimą spartinanti priemonė, nes, kaip teisingai pastebi O. Joffe, dažniausiai toks ginčas neperžengdavo posesorinio proceso ribų, nes petitoriniame procese ieškovui reikėjo pagrįsti reikalavimo teisę [5, p. 81], arba, kitaip tariant, paneigti faktinio valdymo sąžiningumą ir teisėtumą.

Taigi šių dienų teisinės ideologijos, pagrįstos visokeriopos žmogaus teisių apsaugos ir gynimo idėjomis, kontekste visiškai įtikinamai atrodo dar XX a. pradžioje padarytos I. Pokrovskio išvados, kad valdymo gynimo instituto idėja pirmiausia sietina ne su nuosavybės arba kokia nors kita turtine teise, bet su kitais daug aukštesniais idealais – su pagarbos žmogaus asmenybei įtvirtinimu. I. Pokrovskis pabrėžė, kad būtent tuo aspektu valdymo institutas yra svarbus kiekvienai civilizuotos šalies civilinei teisei kaip priemonė saugoti žmogaus asmenybę, kurios savimonės raida reikalauja vis didesnio pripažinimo [11, p. 229]. Akivaizdu, kad valdymo institutas senovės Romoje buvo ne tiek privatinų turtinių santykių, kiek žmogaus teisių garantas, sudarantis prielaidas visų santykių harmoningai plėtrai ir stabiliai viešajai tvarkai. Tokios žmonių elgsenos, kuri grindžiama pagarba kitam, galima tikėtis tik aukštos teisinės kultūros visuomenėje, kai žmogaus orumas yra vertinamas ir tinkamai apsaugotas teisinėmis priemonėmis. Tik tokioje visuomenėje vyrauja rimtis ir santarvė, kuri pirmiausia naudinga visuomenės nariams ne tik kaip viešųjų, bet ir kaip privatinų santykių dalyviams. Todėl šis aukštą teisinę kultūrą indikuojantis faktinio valdymo gynimas istoriškai susiformavo ne iš karto ir visiškai pagrįstai laikomas Romos teisinės minties viršūne [Žr.: plačiau – 3]. Turint galvoje tai, kad visuomeninių santykių konstitucinio teisinio reglamentavimo doktrina susiformavo veikiamą civilinės teisės doktrinos, galima daryti išvadą, kad Romos teisės valdymo gynimo doktrina padėjo suformuoti šiuolaikinės žmogaus teisių apsaugos doktrinos paradigmas. Taigi iš to išplaukia ir I. Pokrovskio teiginio, kad valdymo gynimas yra „kažkas daugiau, nei nuosavybės teisės gynimas“, paaiškinimas. Šiuolaikinės daiktinės teisės instituto normų turinys patvirtina, kad valdymo gynimas ir šiuolaikinėje teisėje yra daugiau nei civilinės subjektinės turtinės teisės gynimo priemonė, būtent, **žmogaus neliečiamumo kaip konstitucinės žmogaus teisės** užtikrinimas civilinės teisės ir civilinio proceso teisės priemonėmis¹.

Valdymo ir valdymo gynimo samprata Lietuvos Respublikos civilinėje teisėje

Naujieji Lietuvos Respublikos įstatymai – LR CK ir naujasis Civilinio proceso kodeksas (toliau – LR CPK) suformavo valdymą ir jo gynimą kaip savarankišką institutą. LR CK įvairiuose institutuose ir atskiruose jo straipsniuose vartojamas valdymo terminas kelia daug neaiškumų ir painiavos. Reikalas tas, kad valdymo samprata apibrėžiama tik LR CK 4.22 straipsnyje. Tačiau šiame straipsnyje valdymo samprata apibrėžiama siaurai ir netinka kituose LR CK straipsniuose vartojamam valdymo terminui paaiškinti.

¹ Žinoma, nepraranda aktualumo ir F. K. Savinji bei R. Jeringo padarytos išvados. Bene svarbiausia jų iš jų mokslinio palikimo yra tai, kad jie atskleidė ir kitus valdymo instituto aspektus – galimybę faktiniam valdytojui įgyti nuosavybės teisę į sąžiningai valdomą bešeimininkį turtą įgyjamosios senaties pagrindu. Taip buvo užpildomos nuosavybės teisės įgijimo procedūrų spragos ir ištaisomos sandorių dėl nuosavybės teisės įgijimo sudarymo klaidos.

LR CK 4.22 straipsnyje apibūdinamas valdymas be teisinio titulo, kai valdytojas gali įgyti nuosavybės teisę į valdomą daiktą įgyjamą senatimi. Vadinasi, ši samprata netaikytina valdymo termino turinio sąvokai, kai LR CK valdymo terminą vartoja savininko, nuomininko ir kitokiems daikto valdytojo teisiniams santykiams apibūdinti.

Pagal LR CK 4.22 straipsnį daikto valdymas nelaikomas savarankiška daiktine teise, kai faktinis daikto turėtojas daikto valdytoju arba savininku pripažįsta kitą asmenį. Pavyzdžiui, tiek nuomininkas, tiek saugotojas arba kitas titulinis valdytojas žino ir negali nepripažinti to fakto, kad jo valdomo daikto savininkas yra kitas asmuo. Tačiau tai nereiškia, kad nuomininkas arba kitas valdytojas neturi subjektinės teisės valdyti turimą daiktą (faktiškai turėti, kontroliuoti, daryti jam fizinį poveikį ir pan.) apskritai. Nors šių asmenų valdymas pagrįstas prievoline subjekutine teise, jie santykiuose su trečiaisiais asmenimis gali būti traktuojami kaip valdytojai. Žinoma, šio valdymo skiriamasis požymis yra tas, kad šiuo atveju valdymo teisė yra ne savarankiška, o išvestinė. Tai reiškia, kad valdytojas šią teisę įgijo pagal sandorį iš tokio asmens, kuris turi savarankišką daiktinę teisę į tą daiktą.

Taigi galime daryti išvadą, kad valdymo samprata Lietuvos teisėje turi kelias prasmes. Pirmiausia pažymėtina, kad šiuo terminu apibrėžiamas ir valdymo faktas (daikto turėjimas), ir valdymo teisė. Antra, valdymo teisė gali būti arba savarankiška daiktinė teisė, arba išvestinė.

Valdymo teisė kaip savarankiška daiktinė teisė pripažįstama tik tokiam asmeniui, kuris daiktą valdo kaip savą. Tokiu valdytoju gali būti pats savininkas arba asmuo, kuris valdo daiktą kaip savo nebūdamas savininku, t. y. sąžiningas ir teisėtas bešeimininkio turto valdytojas, siekiantis įgyti nuosavybės teisę į valdomą daiktą įgyjamą senatimi. Visi kiti valdytojai savo valdymo negali laikyti kaip savarankiškos daiktinės teisės. Tačiau ir jie pagal LR CK nėra vienodo statuso, nes ne visi valdytojai gali būti pripažinti turinčiais išvestinę valdymo teisę, kurią galėtų savarankiškai ginti. Atribojant valdytojus, neturinčius nei savarankiškos, nei išvestinės valdymo teisės, reikėtų remtis CK 4.30 straipsniu. Svarbiausia šiame straipsnyje yra tai, kad faktiškai valdyti daiktą galima ne tik tiesiogiai, bet ir „[...] **per kitą asmenį, kuris privalo laikytis valdytojo nurodymų**“. Tai, mūsų nuomone, ir reiškia, kad tas asmuo, per kurį įgyvendinamas faktinis valdymas, neturės jokių daikto valdymo teisių – nei savarankiškos, nei išvestinės. Kokia gyvenimiška situacija čia turima galvoje? Mūsų manymu, tai trumpalaikis perdavimas daikto naudotis (pvz., dviračio arba valtės nuoma poilsiautojui, kavinės lankytojo naudojimas kavinės baldais ir indais, perdavimas pasiuntiniui daikto nugabenti nurodytam asmeniui ir pan., samdomo vairuotojo vairuojamas automobilis ir pan.). Toks asmuo neturi valdymo teisės ir veikia **ne savo valia**, o tik pagal faktinio valdytojo nurodymus. Svarbiausias tokio valdymo įgyvendinimo kvalifikuojantis požymis yra tai, kad iš faktinių daikto naudojimo aplinkybių tretieji asmenys turi aiškiai suvokti, kad daikto valdytojas yra ne tas, kas daiktą faktiškai turi, o kitas konkretus fizinis arba juridinis asmuo. Taigi galime padaryti dvi išvadas:

- 1) LR CK vartojama faktinio valdymo sąvoka apima šiuos teisinius reiškinius:
 - *sąžiningo ir teisėto valdymo faktą, kai valdytojas neturi valdymo titulo, bet siekia jį įgyti;*
 - *savininko valdymą;*
 - *asmens, įgijusio teisę daiktą valdyti iš savininko, valdymą;*
- 2) asmuo, per kurį įgyvendinamas faktinis valdymas, nepriskiriamas prie valdytojo, o jo veiksmai negali būti traktuotini kaip valdymas nė vieno šio termino prasme.

Valdymo atsiradimo pagrindų ir valdymo teisėtumo prielaidų suformulavimas trukdo suvokti valdymo instituto koncepciją, todėl čia pateiktas valdymo termino aiškinimas sukuria prielaidas valdymą atriboti nuo teisės valdyti daiktus, grindžiamos teisiniu titulu. Remdamiesi šia išvada, sieksime atskleisti ir teisės reikalauti atkurti pažeistą valdymą turinį.

Štai LR CK 4.34 straipsnis nustato, kad kiekvienas valdytojas turi teisę ginti esamą valdymą ir atnaujinti atimtą valdymą. Tačiau ar terminas „kiekvienas valdytojas“ apima tik LR CK 4.22 straipsnio sąlygas atitinkančius faktinius daikto turėtojus, t. y. tuos, kurie valdo

daiktą kaip savą, ar ir kitus? LR CK atskiruose straipsniuose valdytoju vadinami ir daikto turėtojai, kurie daiktus valdo ne kaip savus, pavyzdžiui, įkaito turėtojai, nuomininkai, saugotojai, panaudos gavėjai ir pan. Atsakant į šį klausimą, reikia turėti galvoje LR CK 4.26 straipsnyje įtvirtintą valdymo sąžiningumo ir teisėtumo prezumpciją. Šiame straipsnyje nustatyta, kad valdymas laikomas atsiradęs sąžiningai, kol neįrodyta priešingai. Vadinasi, bet kas, jei nori paimti daiktą, faktiškai valdomą kito asmens, pirmiausia turi įrodyti faktinio valdytojo nesąžiningumą ir jo valdymo neteisėtumą. Tai padaryti galima tik ieškinio gynybės priemonėmis, bet ne savavališkai. Jei kas nors ir turėdamas teisę (nuosavybės arba kitą) į kito asmens valdomą daiktą bandytų šį daiktą perimti savavališkai, pažeistų faktinio valdytojo valdymo sąžiningumo ir teisėtumo prezumpciją, todėl pastarasis įgytų teisę į valdymo gynimą posesorinio ieškinio priemonėmis. Taigi darytina išvada, kad teisę ginti pažeistą valdymą turi bet kuris valdytojas, tiek turintis valdymą kaip savarankišką daiktinę teisę, tiek turintis išvestinę valdymo teisę.

Išnagrinėję įvairius LR CK atskiruose straipsniuose vartojamo valdymo termino aspektus, galime atsakyti ir į klausimą, kokių tikslų LR CK 4.22 straipsnyje pateikiama siauresnė valdymo samprata. Mūsų nuomone, šiuo straipsniu apibrėžiant valdymą kaip savarankišką valdymo teisę, keliamas tikslas ne susiaurinti valdymo gynimo atvejus, o siekiama apibūdinti valdymą kaip juridinį faktą, kurio pagrindu valdytojas gali įgyti į nuosavybės teisę į valdomą įgyjamą senatimi.

Taigi atskleidžiant valdymo gynimo teisės turinį, remiantis CK 4.22 ir 4.34 straipsnių sisteminiu aiškinimu, darytina išvada, kad valdymo gynimo priemonėmis – reikalauti atkurti pažeistą valdymą gali naudotis visi faktiniai valdytojai (turintys ir savarankišką, ir išvestinę valdymo teises), o nuosavybės teisę įgyti įgyjamą senatimi gali tik tie faktiniai valdytojai, kurių valdymas pagal LR CK 4.22 straipsnį pripažįstamas savarankiška daiktine teise.

DĖL valdymo gynimo teisinės prigimties

Nors naujoji Lietuvos teisė, kaip ir Vakarų Europos šalių teisė, perėmė daugelį Romos privatinėje suformuotų valdymo instituto nuostatų, tačiau šiuolaikinė civilinės teisės doktrina padarė reikšmingų valdymo doktrinos korekcijų. Svarbiausia tai, kad atsisakyta valdymo kaip fakto sampratos ir pereita prie valdymo kaip subjektinės teisės sampratos. Žinoma, tai jokių būdu negali būti pagrindas daryti skubotą išvadą, kad, lyginant su Romos teise, yra pakitusi valdymo ir jo gynimo teisinė prigimtis ir paskirtis. Priešingai, šiuolaikinės teisės doktrinos postulatai liudija tik apie gilesnę ir visapusiškesnę teisinių reiškinių suvokimą. Iš tikrųjų, remiantis šiuolaikiniu teisės mokslu, valdymo teisinės prigimties negalima suvokti nepripažinus jo subjektine teise. Priešingu atveju turėtume teigti, kad egzistuoja teisinis daikto ir žmogaus santykis, o tai šiuolaikinio teisės mokslo požiūriu laikytina visišku anachronizmu [8, p. 17]. Jei atidžiau vertinsime I. Pokrovskio išvadą, kad valdymas yra ne teisė, o faktas (t. y. faktinis daikto turėjimas), kurio niekas negali savavališkai nutraukti arba kitaip pažeisti, turime pastebėti, kad ir I. Pokrovskis pripažino valdytoją supančių subjektų pareigą nepažeisti valdytojo teisės turėti daiktą kaip savą. Kalbėdamas apie valdymą kaip apie faktą, o ne teisę, I. Pokrovskis ir kiti mokslininkai pabrėžė fizinį, o ne socialinį žmogaus ir daikto ryšį. Sutelkdami dėmesį į šio ryšio apsaugos socialinę reikšmę, jie gilinosi į apsaugos teisinį mechanizmą, o ne į teisinio santykio doktriną. Taigi valdymas buvo ir liko absoliutine subjektine valdytojo teise, suvokiama ir pripažįstama trečiųjų asmenų, supančių valdytoją [8, p. 19]. Tokios pozicijos laikosi ir Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas, LR CK 4.22 straipsnyje įtvirtindamas nuostatą, kad faktinis daikto valdymas yra savarankiška daiktinė teisė. Šiame straipsnyje nustatyta, kad ne kiekvienas valdymas traktuotinas kaip savarankiška daiktinė teisė, o tik toks **faktinis** valdymas, kuriam būdingas subjektyvusis elementas – valdytojo siekis valdyti daiktą kaip savą, atitinkantis romėniškąjį valinį ryšį su daiktu (*animus possidendi*). Tačiau akivaizdu ir tai, kad įstatymų leidėjas neignoruoja ir faktinio žmogaus ryšio su daiktu, kuris, kaip rašėme, yra ne socialinis, o fizinis. Todėl šis faktinis žmogaus ir daikto ryšys,

mūsų nuomone, turi būti traktuojamas ne kaip teisė arba teisinis santykis, o kaip teisiųjų santykių objektas (saugoma vertybė). Šiuo atveju valdymo teisė kaip subjektinė teisė pasireiškia kaip asmens teisė į nenutraukiamą ir nepažeidžiamą teisę fiziškai turėti daiktą. Todėl LR CK 4.22 straipsnyje vartojamo faktinio valdymo termino negalime sutapatinti su valdymo teise, kuri yra nuosavybės teisės elementas. Valdymas, kaip nuosavybės teisės turinio elementas, suvokiamas kaip teisės garantuota savininko leistino elgesio galimybė, o ne turėjimo faktas [8, p. 17]. Todėl perduodamas daiktą pagal sutartį nuomininkui, saugotojui ir pan., savininkas nepraranda nuosavybės teisės ir jo elemento valdymo, tačiau praranda fizinį ryšį su daiktu, netenka galimybės daryti jam fizinį poveikį, naudotis jo vartojamosiomis savybėmis. Šį faktinį (fizinį) ryšį su daiktu įgauna asmuo, kuriam daiktas perduotas, todėl tuo pačiu pagrindu jis įgyja ir galimybę apginti valdymą vadinamuoju posesoriniu ieškiniu, nors pažeidėjas būtų ir pats to daikto savininkas. Savininko ir titulinio valdytojo santykis yra sutartinis, vadinasi, reliatyvinis, tačiau titulinio valdytojo faktinis valdymas peržengia reliatyvinio santykio ribas. Jis visų kitų asmenų pripažįstamas daikto valdytoju, o jo valdymas gali būti ginamas kaip absoliutinė daiktinė teisė [8, p. 24]. Todėl kai kalbame apie valdymo gynimą naudojant posesorinį ieškinį, mes jau turime turėti galvoje ne valdymo teisę, o valdymo faktą, t. y. žmogaus fizinį ryšį su daiktu. Tad ir faktinio valdymo teisinė prigimtis šiais abiem atvejais nėra vienoda, nors ir suvokiama kaip subjektinė teisė.

Laikui bėgant, valdymo gynimas iš viešosios teisės (pagal Romos teisę) perėjo į privatinės teisės sritį, tačiau valdymo gynimo tikslai išliko tokie patys – žmogaus apsauga nuo savivalės ir viešosios rimties užtikrinimas. Nepasikeitė ir valdymo gynimo teisinės priemonės. Kaip ir senovės Romoje, valdymas ginamas ne kaip civilinė turtinė teisė, bet kaip bendro pobūdžio asmeninė teisė, užtikrinanti asmens neliečiamybę. Jeigu valdymas būtų ginamas kaip daiktinė teisė, įstatymas turėtų apibrėžti jos kaip daiktinės subjektinės teisės turinį. Tačiau, kai tik tai būtų bandoma daryti, tuojau susidurtume su valdymo sampratos sukonkretinimu, o tai reikštų ne ką kita, o valdymo teisinio titulo nustatymą, nes be jo neįmanoma nustatyti jokios daiktinės subjektinės teisės turinio. Todėl kai kalbame apie valdymo gynimą šiuolaikinio teisės mokslo kontekste, šią teisę galime kvalifikuoti tik kaip asmens konstitucinę teisę į asmens neliečiamybę, įtvirtintą LR Konstitucijos 21 straipsnyje. Siekdamas visapusiškiau ginti ir saugoti žmogaus teises, Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas, priimdamas LR CK ir LR CPK, atkūrė romėniškąjį posesorinį (t. y. valdymo fakto, o ne valdymo teisės) gynimą. Darytina išvada, kad iki šiol mums žinomus daiktinius teisių gynimo būdus (vindikacinį ir negatorinį ieškinius) papildė naujas, tačiau mūsų teisės istorijoje žinomas, specialus valdymo daiktinis gynimo būdas – ieškinytis dėl valdymo pažeidimų pašalinimo (posesorinis ieškinytis).

Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas valdymui ginti numatė ne tik valdymo reglamentavimo materialines, bet ir specialias procesines normas (LR CPK 419–423 str.). Specialaus civilinio proceso įtvirtinimas šiuo atveju turi tikslą sudaryti galimybę ieškinį dėl pažeisto valdymo atkūrimo išnagrinėti ir priimti sprendimą kiek įmanoma greičiau, t. y. siekiama tokių pačių tikslų kaip ir Romos teisėje. LR CPK 421 straipsnyje nustatyta, kad pasirengimo nagrinėti bylą teisme ir bylos išnagrinėjimo trukmė negali būti didesnė kaip 60 dienų. Todėl numatyti ir supaprastinti ieškinių patenkinimo pagrindai – teismas turi nustatyti tik paskutinį valdymo bei jo pažeidimo faktus, nesiaiškindamas nei atsakovo teisės į daiktą, nei jo geros valios (LR CPK 422 str.). Kadangi šiame procese nenagrinėjamos ieškovo ir atsakovo teisės į ginčijamą daiktą, tik sprendžiamas buvusio valdymo atstatymas, tai atsakovas savo atsikirtimų negali grįsti savo teisėmis į daiktą. Todėl šiose bylose neleidžiamas ir priešieškinių pareiškimas. Toks supaprastintas procesas pateisinamas tik ta aplinkybe, kad šiame procese siekiama ne išspręsti ginčą iš esmės, o tik atkurti prarastą daikto valdymą. Jei atsakovas, iš kurio patenkinus posesorinį ieškinį bus paimtas daiktas ir perduotas anksčiau valdytojui, manytų, kad jis turi daugiau teisių į ginčijamą daiktą, jis savo teises galėtų ginti bendra tvarka, pareikšdamas buvusiam ieškovui vindikacinį ieškinį.

Daiktinių ieškinių konkurencija

Dėl to, kad, be vindikacinio ir negatorinio ieškinių, mūsų civilinėje teisėje atsirado ir kitas valdymą ginantis ieškinys, kyla šių ieškinių konkurencijos klausimas. Vindikacinio ir negatorinio ieškinių atribojimas nesudaro didesnių sunkumų, tačiau jų santykį su posesoriniu ieškiniu reikia atskirai aptarti.

Iš pirmo žvilgsnio ieškinys dėl valdymo pažeidimų pašalinimo (posesorinis ieškinys) atrodo niekuo nesiskiriantis nuo vindikacinio ieškinių, nes ir vienas, ir kitas susiję su teisės valdyti daiktą pažeidimu. Tačiau iš tikrųjų šie ieškiniai turi esminių skirtumų. Pirmiausia pasakytina, kad skiriasi ieškinių dalykas – vindikacinis ieškinių dalykas yra savininko reikalavimas išreikalauti savo daiktą iš svetimo neteisėto valdymo (LR CK 4.95 str.), o posesorinio – reikalavimas pašalinti pažeidimą. Vindikacinis ieškinys turi būti pagrįstas nuosavybės teise (valdymo titulu) ir valdymo neteisėtumu, o posesorinis – tik buvusio faktinio valdymo pažeidimo atveju. Todėl skiriasi ir šių ieškinių naudojami teisių gynimo būdai. Vindikacinio ieškinių atveju naudojami mažiausiai du teisių gynimo būdai – valdymo teisės pripažinimas ir buvusios iki valdymo teisės pažeidimo padėties atkūrimas (LR CK 1.138 str.), o posesorinio ieškinių atveju – tik antrasis, t. y. buvusios iki teisės pažeidimo padėties atkūrimas. Ieškinys dėl valdymo pažeidimų pašalinimo nuo vindikacinio ieškinių skiriasi ir tuo, kad jis gali būti pareikštas net tada, kai valdymas nėra prarastas, bet pažeidėjas trukdo valdyti ir naudotis daiktu. Be to, posesorinį ieškinį gali reikšti ne tik savininkas, bet ir bet kuris valdytojas.

Pagal LR CK 4.35 straipsnį valdymas gali būti pažeistas ne tik paimant arba bandant paimti daiktą arba jo dalį, taip pat teises į jį, bet ir trukdant valdyti daiktą. Šiuo atveju posesorinis ieškinys panašėja į negatorinį ieškinį, pagal kurį savininkas gali reikalauti pašalinti bet kuriuos jo teisės pažeidimus, nors ir nesusijusius su valdymo netekimu (LR CK 4.98 str.). Tačiau pagrindinis jų skirtumas yra taip pat ieškinių pagrindas ir gynimo būdas. Ieškinių pagrindas negatorinio ieškinių atveju – reikalavimas reikalauti pašalinti bet kuriuos jo teisės pažeidimus, o gynimo būdai du – 1) pripažinti, kad ieškovas turi teisę daiktą valdyti, naudotis ir disponuoti juo, 2) užkirsti kelią šią teisę pažeidžiantiems veiksams. Vadinasi, kaip ir vindikacinio ieškinių nagrinėjimo teisme atveju, ieškovas pirmiausia turės įrodyti savo teises į daiktą ir tik tada šios teisės pažeidimą.

Tad posesorinis ieškinys gali būti ne tik vindikacinio, bet ir negatorinio ieškinių alternatyva. Asmuo, kuris prarado daikto valdymą arba susidūrė valdymo pažeidimo grėsme, kaip tai nustatyta LR CK 4.35 straipsnyje, savo teisėms ginti pasirinkęs posesorinį ieškinį, jame turi suformuluoti ieškinių dalyką kaip reikalavimą atkurti pažeistą valdymą arba pašalinti trukdymus valdyti. Jeigu ieškinių dalykas bus suformuluotas kitaip, tai ieškinys negalės būti kvalifikuojamas kaip posesorinis ieškinys. Valdymo pažeidimų pašalinimo ieškinių pasirinkimo galimybę turi bet kuris valdytojas (savininkas, titulinis valdytojas ir valdytojas, siekiantis įgyjamosios senaties būdu įgyti nuosavybės teisę į valdomą daiktą) todėl, kad posesorinis ieškinys yra supaprastinta vindikacinio ir negatorinio ieškinių alternatyva ir neužkerta kelio vėliau teismui ginčo dėl teisės valdyti ir/arba naudoti daiktą nagrinėjant.

Pagal LR CK 4.35 straipsnį valdymo pažeidimas gali pasireikšti ir grasinimais, sukeliančiais realų pavojų valdymui, todėl, remiantis LR CK 1.138 straipsniu, valdytojas, dar nepraradęs valdymo, gali reikalauti uždrausti atlikti veiksmus, keliančius pagrįstą grėsmę žalai atsirasti. Šiuo atveju posesorinis ieškinys yra vienas iš prevencinių ieškinių, numatytų LR CK 6.255 straipsnyje, bet ne jo alternatyva, nes ir posesorinio, ir prevencinio ieškinių pagrindas yra realus pavojus, kad ateityje gali būti padaryta žalos. Šie ieškiniai yra ir skirtingi, nes prevenciniu ieškiniu gali būti ginamos ne tik daiktinės, bet ir prievolinės teisės.

Rusų teisinėje literatūroje svarstoma ir kitokia ieškinių konkurencija, kai posesorinį ieškinį pažeidėjui pareiškia ir daikto savininkas, kuris daikto faktiškai nevaldo, ir to daikto faktinis valdytojas, kuris daiktą faktiškai valdė iki pažeidimo (13). Mūsų nuomone, tokia situacija yra įmanoma ir Lietuvoje, tačiau jokių esminių problemų kilti neturėtų, nes, kitaip nei Rusi-

joje¹, valdymui ginti Lietuvoje naudojamos specialiosios LR CPK normos. Todėl gali būti nagrinėjami abu ieškiniai – vienas dėl valdymo pažeidimo atkūrimo, kitas – dėl nuosavybės teisės pažeidimo.

Jeigu ieškinį dėl daikto išreikalavimo reiškia ne faktinis valdytojas, o savininkas, kuris faktiškai to daikto nevaldė, jis gali naudoti tiek posesorinį, tiek vindikacinį ieškinį. Žinoma, jei jo, kaip savininko, teisės yra pažeistos, jis galės naudotis kitais ieškiniiais, pavyzdžiui, vindikaciniu arba prievoliniu, t. y. ieškiniu, kurio dalykas yra reikalavimo teisė, kylanti iš prievolės.

Išvados

1. Valdymo samprata Lietuvos teisėje turi kelias prasmes. Šiuo terminu apibrėžiamas ir valdymo faktas (daikto turėjimas), ir valdymo teisė.

2. Valdymas, kaip faktinis žmogaus ir daikto ryšys, turi būti traktuojamas ne kaip teisė ar teisinis santykis, o kaip teisinių santykių objektas (saugoma vertybė). Šiuo atveju subjektinė teisė, kurios objektas valdymo faktas, pasireiškia kaip asmens teisė į nenutraukiamą ir nepažeidžiamą teisę fiziškai turėti daiktą, t. y. kaip bendro pobūdžio asmeninė teisė į asmens neliečiamybę, įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnyje.

3. Valdymo teisė, kaip civilinė subjektinė teisė, gali būti savarankiška daiktinė teisė arba išvestinė – prievolinė.

4. Valdymo teisė, kaip savarankiška daiktinė teisė, pripažįstama tik tokiam asmeniui, kuris daiktą valdo kaip savą. Tokiu valdytoju gali būti pats savininkas arba asmuo, kuris valdo daiktą kaip savo nebūdamas savininku, t. y. sąžiningas ir teisėtas šeimininkio turto valdytojas, siekiantis įgyti nuosavybės teisę į valdomą daiktą įgyjamąja senatimi. Visi kiti valdytojai (nuomininkai, saugotojai ir pan.) savo valdymo negali laikyti kaip savarankiškos daiktinės teisės.

5. Asmuo, per kurį įgyvendinamas faktinis valdymas, nepriskiriamas nė prie vienos valdytojo kategorijos, o jo veiksmai negali būti traktuotini kaip valdymas nė vieno šio termino prasme.

6. Iki šiol mums žinomus daiktinius teisių daiktinius gynimo būdus (vindikacinį ir negatorinį ieškinius) papildė naujas, tačiau mūsų teisės istorijoje žinomas, specialus valdymo daiktinis gynimo būdas – ieškinys dėl valdymo pažeidimų pašalinimo (posesorinis ieškinys), kuris gali būti naudojamas kaip alternatyva vindikaciniam ir negatoriniams ieškiniams.

7. Posesoriniu ieškiniu (reikalauti atkurti pažeistą valdymą) gali naudotis visi faktiniai valdytojai – turintys ir savarankiškas, ir išvestines valdymo teisę. Kaip ir senovės Romoje, pagal Lietuvos įstatymus posesoriniu ieškiniu valdymas ginamas ne kaip civilinė turtinė teisė, bet kaip bendro pobūdžio asmeninė teisė, užtikrinanti asmens neliečiamybę, įtvirtintą Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnyje.

LITERATŪRA

1. **Вильнянский С. И.** Нужна ли нам приобретательная давность? // Правоведение. 1960. № 3.
2. **Civilinė teisė.** – Kaunas, 1997.
3. **Галов В. В.** Владение как элемент вещного права. – Ростов–на–Дону: Донской юридический институт, 2000. <http://www.google.lt/search?q=cache:ztCCOZU5NN4J:www.tarasei.narod.ru/galov.htm+%D0%93%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2&hl=lt&ie=UTF-8> (prisijungimo laikas –2004 m. kovo 1 d.)

¹ Rusijoje valdymui ginti tokių normų nenustatyta (A. V. Konovalovas).

4. Грось А. А. Защита гражданских прав: сравнительный анализ институтов римского частного права и действующего гражданского и гражданского процессуального права. Правоведение. 1999. № 4.
5. Иоффе О. С., Мусин В. А. Основы римского гражданского права. – Ленинград, 1974.
6. Меерзон С. И. К вопросу о приобретательной давности. Автореферат кандидатской диссертации. – Харьков, 1950.
7. Новицкий И. Б. Сделки. Исковая давность. – Москва, 1954.
8. Коновалов А. В. Владение и владельческая защита в гражданском праве. – Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2002
9. Pakalniškis V. Nuosavybės teisės doktrina ir Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Jurisprudencija. – Vilnius, 2002. Nr. 28(20).
10. Покровский И. А. История римского права. – Рига: Изд-во Давида Гликсмана, 1924.
11. Покровский И. Основные проблемы гражданского права. – Москва: Статут, 1998.
12. Райхер В. К. Абсолютные и относительные права // Известия экономического факультета Ленинградского политехнического института. 1928. Вып. 1.
13. Скловский К. И. Собственность в гражданском праве. – Москва, 2000.

Possession and Defence of Possession in the Civil Code of Lithuania

Assoc. Prof. Dr. Vytautas Pakalniškis

Law University of Lithuania

Keywords: Possession, Property Right.

SUMMARY

The article approaches the legal concept of possession, its content and objectives, ambiguities of implementation of this civil right, as well as the questions of legal basis for protection of possession right and available judiciary remedies.

The inference is drawn that the term “possession” in Lithuanian law has two notions: it defines a possession fact itself and general civil right to possess something.

*Possession right as civil right could be treated as an independent right **in rem**, or as a derivative – contractual right. Possession as independent right **in rem** is recognized only to a person, who has the property right in any object or is legally predisposed to own it. That person may be the legal owner as well as honest and lawful possessor of derelict, seeking to obtain the ownership of that thing by positive prescription. All other possessors (such as leaseholders, bailees and etc.) are enjoying possession only as derivative right.*

According to the author, actual possession, as connection between an individual and a thing, should not be treated as legal right or legal relationship, but as an subject matter of legal interrelations, protected by law. Consequently, the individual right which is grounded in the fact of possession, asserts itself as unimpeded and indefeasible right of a person to retain a thing, as an element of universal right of personal autonomy, defined in 21 art. of Constitution.

*Finally, an issue of judiciary protection of possession as right **in rem** and special civil claim of trespass (possessive action) as an alternative to traditional remedies of property right are discussed.*